

OCHERKNAVIS PUBLITSIST

Fayzullayeva Zulfiya Sayidovna

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti**Inson huquqlari va MEDIA kafedrası katta o'qituvchisi**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20282758>

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli publitsist Saydi Umirovning ko'p qirrali ijodiy faoliyati davomida yozgan maqola, ocherk, taqrizlari tahlil qilindi, ularga baho berildi. Shuningdek, publitsistika janrlari xususiyati, ularning S. Umirov ocherklarida aks etishi, ijdkor tomonidan qalamga olingan mavzular va taniqli insonlar haqida qisqacha fikr yuritildi.

Kalit so'zlar: publitsistika, janr, portret ocherki, taqriz-ocherk, yo'l ocherki, taqriz.

PUBLICIST-ESSAY WRITER

Zulfiya S. Fayzullaeva

University of journalism and mass communications of Uzbekistan**Senior Teacher of the Department of Human Rights and Mass Media**

Abstract: This article analyzes and evaluates the articles, essays, and reviews written by the renowned publicist Saydi Umirov throughout his multifaceted creative career. The features of journalistic genres, their reflection in S. Umirov's essays, the themes and famous figures touched upon by him were also briefly examined.

Key words: publicism, genre, essay-portrait, essay-review, travel essay, review.

ПУБЛИЦИСТ-ОЧЕРКОВЕД

Файзуллаева Зульфия Саидовна

Университет журналистики и массовых коммуникаций Узбекистана**Старший преподаватель кафедры Права человека и МЕДИА**

Аннотация: В данной статье проанализированы и оценены статьи, очерки и рецензии, написанные известным публицистом Сайди Умировым на протяжении его многогранной творческой деятельности. Также были кратко рассмотрены особенности жанров публицистики, их отражение в очерках С. Умирова, темы и известные личности, затронутые им.

Ключевые слова: публицистика, жанр, очерк-портрет, очерк-обзор, путевой очерк, обзор.

Ocherk janri – o'zbek publitsistikasida real voqelikni tahlil etish, muallif nuqtayi nazarini obrazli tarzda taqdim etish xususiyatlari bilan alohida ajralib turadi.

“O'zbek tilining izohli lug'ati”da ocherk so'ziga “hayotiy faktlarning qisqacha tasviridan iborat kichikroq badiiy-publitsistik asar”, deb ta'rif berilgan [1]. O'zbek matbuotshunosligida janrlar bo'yicha tadqiqot olib borgan olim, filologiya fanlari doktori, professor Ochil Tog'ayev o'zining “Publitsistika janrlari” kitobida “Ocherk murakkab, eng ziyrak, ixcham, hozirjavob janrdir”, – deb yozadi [2]. Bu janrda ijod qilgan Abdulla Qodiriy, G'afur G'ulom, Oybek, Hamid Olimjon, Elbek, Shokir Sulaymon, Ra'no Uzoqova va boshqalarning portret ocherklarini misol sifatida keltiradi. Yana bir atoqli o'zbek matbuotshunosi Boybo'ta Do'stqorayev esa “ocherk” atamasi o'zbek matbuoti va adabiyotiga XX asr boshlaridan, asosan rus adabiyoti, matbuoti orqali kirib keldi, mumtoz adabiyot namunalarida bu termin uchramasligini” ta'kidlaydi [3]. U o'zining “Ocherk janrining paydo bo'lish tarixi, xususiyatlari” maqolasida ocherkka shunday

ta'rif beradi: "Ocherk nega yoziladi? Publitsist очерк yozishda bir qancha maqsadni o'z oldiga qo'yishi mumkin. Eng avvalo, biron-bir insonning fazilatlarini, ibratli ishlarini boshqalarga namuna sifatida tasvirlab, muayyan ma'naviy-axloqiy, tarbiyaviy-pedagogik jihatdan saboq bo'lsa, degan niyatni ko'zlaydi, bunday xislatlarning jamiyat a'zolari orasida ko'payishini istaydi" [4].

O'zbek adabiyotiga очерк yangi janr sifatida kirib kelgan bo'lsa ham, uning ildizlari mumtoz adabiyotning ilk namunalariga borib taqaladi. Macalan, O'rxun-Enasoy va Kultegin yodnomalarida, "Boburnoma" asarida очеркка xos bo'lgan belgilar real voqelikni to'g'ridan to'g'ri va bevosita tasvirlash, shaxsiy kuzatishlarga asoslanish, shaxs va voqeani tarixiy-ijtimoiy nuqtayi nazardan baholash xususiyatlari bilan uyg'unlashib ketadi. Очерк jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq ravishda rivojlanadi. Очерк janrining shakllanishiga dastlab Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor singari adiblar, keyinchalik Nazir Safarov, Yo'ldosh Shamsharov, Habib No'mon, Sunnatillo Anorboyev, Rasul Rahmon va boshqalar katta hissa qo'shdilar.

Saydi Umirov publitsistikasida очерк janri alohida o'rni tutadi. U o'zining publitsistik qobiliyatini aynan shu janr imkoniyatlaridan foydalangan holda rivojlantirgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Uning publitsistik asarlarida ijtimoiy voqelik va badiiy haqiqat o'rtasidagi uyg'unlik o'ziga xos tarzda ko'zga tashlanadi. Publitsistik janrlarning zamonaviy ko'rinishlari bo'yicha izlanishlar olib borgan olimlar Iroda Nasimovaning ta'kidlashicha, "ocherkning eng asosiy xususiyati bu obyektning jonli, badiiy tasvir va ifoda vositalari orqali obrazli ko'rsatib berishdir" [5].

Jurnalistik ijodda portret insonning nafaqat tashqi, balki ichki xususiyatlarini, ya'ni alohida shaxsning ma'naviy hayotini ham ko'rsatib berishga xizmat qiladi. Aynan shu bois portret очеркda insonning atrofida bo'lgan ijtimoiy munosabatlari (ijtimoiylik jihati) ham, shuningdek alohida shaxsning hayotida ro'y beradigan ichki, ruhiy jarayonlar ham aks ettirish obyekti bo'lishi mumkin. Shaxsni ijtimoiy tahlilga tortish va bunda uning ruhiyati tahliliga alohida e'tibor qaratish, shubhasiz, insonni tugal tasvirlash ma'nosida portret очерк imkoniyatlarini kengaytirdi.

Taniqli rus olimi V.V. Voroshilovning ta'rifiga ko'ra, portret очерк inson, uning hayoti, fikr-mulohazalari haqidagi hikoyaga asoslanadi. Lekin har qanday taqdir ham очерк yozish uchun mavzu bo'la olmaydi, balki davrni, ijtimoiy voqelikni, shaxsni, uning o'rnini aniq shart-sharoitda eng yorqin aks ettirgan shaxsning hayotiga shunday mavzu bo'lishi mumkin [6].

Boshqa bir tadqiqotchi D.V. Tumanovning fikricha, portret очерк – bu kimningdir hayoti haqidagi sinq hikoya. Uni yozish oson emas, qolaversa, bir necha soatlik muloqot mobaynida boshqa insonni anglash ham qiyin [7]. Agar kishi haqidagi hikoya uning anketa ma'lumotlari yoki qahramonning mehnat yo'lini tasvirlash bilangina cheklanib qolsa, inson hayotining axloqiy go'zalligini, shaxsning ijodiy jihatdan namoyon bo'lishi jihatlarini to'lig'icha ochib berish qiyin.

Janrlar bo'yicha tadqiqot olib borgan rus olimi A.A. Tertichniyning fikriga ko'ra, shaxs portret очерkning predmetidir. Shunday turdagi maqolaning mohiyati hikoya qilinayotgan qahramon haqida auditoriyada muayyan tasavvur uyg'otishdan iborat. Bu murakkab vazifani bajarar ekan, jurnalist, odatda, eng muhim narsani ochib berishga ahamiyat qaratadi, ya'ni mazkur qahramon qaysi qadriyatlarga xizmat qilishi, hayoti mazmunini nimada ko'rishini aks ettirishga urinadi. Zero bu har bir inson hayotida o'ta muhim jihat hisoblanadi [8]. Saydi Umirov

ijodini tadqiq qilish jarayonida uning ko'plab ocherklari o'rganib chiqildi va ularni shartli ravishda uchga: portret (siymo), taqriz-ocherk va yo'l ocherkiga bo'lib tadqiq etish mumkinligi aniqlandi.

Ularning ichida avval portret ocherklariga to'xtalish joiz. Chunki Saydi Umirov publitsistikasida portret ocherklari kattagina qismni tashkil qiladi. Uning portret ocherklarida o'ziga xos qiziqarli topilmalarni, mantiqiy bog'lamlarni uchratish mumkin. Misol uchun, "Sayid Rizo Alizoda" ocherkida o'n to'rt tilni mukammal biladigan, quvvayi hofizasi kuchli samarqandlik olim Sayid Rizo Alizodaning hayot yo'li, ulug' ishlari qalamga olingan bo'lsa, "Chingizning asl tarjimoni" ocherkida mahoratli tarjimon Asil Rashidov portretiga aniq chizgilar, ularning mohirona tarjimalari, mo'jizalari, so'zni qanday his qila olishi haqida mavjlanib fikr yuritilganiga guvoh bo'lamiz. Yoki O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan jurnalist, shoir Eshqobil Shukur haqida yozilgan "Ash'orlari esh, qobil ijodkor" nomli ocherki sarlavhasining o'zidayoq ko'z o'ngingizda qahramonning surati va siyrati gavdalanadi.

Saydi Umirov ocherklaridagi barcha mavzular, qahramon va personajlar real va o'ziga xos bo'lib, ularni aks ettirishda publitsist obraz yaratuvchi elementlardan mahorat bilan foydalanilgan. U o'z ocherklari qahramonlarini tasodifan tanlamaydi yoki ular haqida yozishga shoshilmaydi. Ularning hayoti va faoliyatini sinchkovlik bilan o'rganadi. Yozish uchun yetarli fakt va ma'lumotlarga ega bo'lsa ham, shaxsning tashqi va ichki olamini hafsala bilan tadqiq qiladi.

Misol uchun, Saydi Umirovning "Xazinabon" nomli portret-ocherki Navoiy kon-metallurgiya kombinati Bosh direktori, O'zbekiston Qahramoni Quvondiq Sanaqulov hayoti va faoliyati haqida. Muallif qahramoni bilan ko'p muloqotda bo'ladi va shu asnoda suhbatdoshi nafaqat o'z ishining fidoyisi, yuqori malakali mutaxassis, rahbar, balki adabiyotga, san'atga, ilm-fanga ishtiyoqi baland inson ekanligini ochib beradi. "Bu safar Quvondiq Sanaqulov bilan kabinetida yarim soatcha muloqot qildik. Qahramon shoirimiz A. Oripov iltimosiga ko'ra, tavalludining 75-yillik to'yiga taklifnoma hamda "Everest va ummon" nomli yangi kitobini topshirdim. Muloqot jarayonida Bosh direktorning dunyoqarashi kengligi, bilimi o'tkirligi, fikri teranligiga, siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiyot, adabiyot, san'at sohalaridagi bilimi, tasavvuri kengligiga qoyil qoldim: "Abdulla aka bilan qalinmiz, ko'p suhbatlashganmiz, ulfatchilik qilganmiz, ko'p kitoblarini o'qiganman, anchasini o'zi taqdim etgan, yangi kitobini ham shu kecha oxirigacha o'qib chiqdim, she'rlari har qachongiday zo'r, lekin ayrimlarida qandaydir nolishmi, zorlanishmi sezganday bo'ldim, hayron qoldim, dili nozik inson-da" – deya faylasufona, munaqqidona fikr bildirgandi o'shanda.

Muhammad Ali, Iqbol Mirzo, Sirojiddin Sayyid, Sa'dulla Hakim, Azim Suyun kabi shoirlar, Farmon Toshev, Abdurauf Qorjovov, Po'lat Jozilov kabi jurnalistlar, Shog'dor Ahmedov, Nizomiddin Haydarov kabi olimlar bilan ayniqsa yaqinligini bilardim, lekin o'sha gurungda shuncha ko'p ilm, ijod, san'at ahlini ta'rif-tavsif qildiki, bilganlarim holva ekan" [9]. Shu tariqa minglab ishchi-xodimlar ishlaydigan ulkan korxona rahbari shaxsiyatining o'ziga xos qirralarini ochib berishga harakat qiladi. Adabiyotga, ilm ahliga e'tiboridan quvvayi hofizasi kuchli, kitobxon rahbar sifatida kashf qiladi.

Saydi Umirovning "Dorilfununlar taqdirimda" (2008) va "Ma'naviyat mulkiga sayohat" (2013) nomli salmoqli kitoblaridan uzoq yillar davomida yozib kelayotgan ijodiy taqriz xususiyatiga ega ocherk va maqolalari o'rin olgan. Jumladan, olim Sharof Rashidov, Chingiz Aytmatov, Asqad Muxtor, Asil Rashidov, Ozod Sharafiddinov, O'tkir Hoshimov, Ibrohim

G'afurov, Boybo'ta Do'stqorayev, Tursunboy Adashboyev, Abdusaid Ko'chimov, Mirpo'lat Mirzo, Murod Ibrohimov, G'ulom G'afurov, Solih Qosimov, Begali Qosimov, Anatoliy Agranovskiy, Abdulla Oripov, Odil Yoqubov, Pirmqul Qodirov, Umarali Normatov, Ahmadjon Meliboyev, Muhammad Yusuf, Mashrab Boboyev, Erkin Vohidov, Erkin A'zam, Tal'at Solihov, Xurshid Do'stmuhammad, Tilak Jo'ra, Sharifa Salimova, Sa'dulla Hakim, Chorsham' Ro'ziyev, Eshqobil Shukur, Ochil Tog'ayev, Shodmon Otabek, Iqbol Qo'shshayeva va boshqalarning hayoti, ilmiy faoliyati hamda ijodiga bag'ishlangan maqolalar yozgan va ularning aksariyati portret ocherki janrida yaratilgan bo'lib, nomlari tilga olingan ijodkorlar, olimlarning hayoti va ijodiy faoliyati atroflicha tahlil-tadqiq etilgan.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2020. 3-жилд. – Б. 162.
2. Тоғаев О. Публицистика жанрлари. – Тошкент, 1987.
3. Дўстқораев Б. Очерк турлари. Босма оммавий ахборот воситаларида жанрлар ва маҳорат масалалари. V жилд. – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2019. – Б. 514.
4. Кўрсатилган манба. – Б. 374.
5. Насимова И. Публицистик жанрларнинг замонавий интерпретацияси. Фил. фан. фалс. докт. (PhD) дисс. – Тошкент, 2024. – Б. 61.
6. Ворошилов В. В. Журналистика: учебник / В. В. Ворошилов. – М.: КНОРУС, 2010. – С. 180.
7. Туманов Д.В. Очерк / Д.В. Туманов // Исследовано в России: справ. — URL: http://jurn.by.ru/jan_15.html
8. Тертычный А.А. Жанры периодической печати: учеб. пособие / А.А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 250.
9. Умиров С. Сехрли ва меҳрли сўз. – Тошкент: “BODOMZOR INVEST” нашриёти, 2017. – Б. 66–67.